

פרשת נח

הָמוּ גוֹיִם מָטוּ מִמְּלָכּוֹת נָתַן בְּקוֹלוֹ תְּמוּנָה אֶרֶץ (תהלים מו ז):

בכל אשר ברא, וכי יעניש לעובר מצותיו וייטיב לעושה רצונו. והנה הדורות ההם היו מכעיסין ובאין, ודור אחר דור - הכעסותיו ומריו מרובים משלפני פניו, עד אשר פרקו עליו יתברך לגמרי, ובניהם לא ידעו לעולם בורא ומנהיג, והיה לבבם זה להם כי העולם הפקר כדעת אפיקורוס.

והוא אומר (לעיל ו ח) **וַיֵּרָא ה' בַּי רֵבָה רַעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל יֵצֵר מַחְשֵׁבֶת לִבּוֹ רָק רַע כָּל הַיּוֹם, יַעַן כִּי הֶעֱוֹנוֹת נִחְלָקִים לְשָׁנִים: בַּמַּעֲשִׂים וּבַאֲמוּנוֹת, אָמַר שְׂאֵלָו הֲרִיעוּ בְּשֵׁנֵיהֶם: כִּי רַבַּת רַעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ שֶׁהוּא רַעַת הַמַּעֲשִׂים שֶׁהֵם בָּאָרֶץ, וְעוֹד וְכָל יֵצֵר מַחְשֵׁבֶת לִבּוֹ רַק רַע שׁוֹזֵר רַעַת גַּם בְּשָׁמַיִם, לְחֹשֶׁב אֲמוּנוֹת רַעוֹת עַל בּוֹרֵא - הַכֹּל בְּרוּךְ-הוּא שֶׁהוּא בְּשָׁמַיִם. וְהוּא דִקְדוּק בָּאָרֶץ:**

והוא גם כן אומר בסודם (לקמן יג יג) **רַעִים וְחַטָּאִים לְה' מֵאָדָם, רַעִים - בַּמַּעֲשִׂים וְחַטָּאִים לְה' - בַּאֲמוּנוֹת, שֶׁהוּא הַנוֹגֵעַ לְה'.**

על דברת העונש הגדול והנורא הזה את מי המבול - כל לב יתמה, כי לא נעשה כמוהו לפניו ולאחריו, והוא לבדו דר, ואחיו נעדר. ועוד לו מן הזרות לעשותו יתעלה אותות ומופתים דברים היוצאים מן ההקש הטבעי לעשות נקמה בגוים¹⁰⁵, והרבה שלוחים למקום - שפטיו הרעים העומדים לפניו יום יום לעשות בהם משפט כתוב¹⁰⁶ בכל איש ואשה 'משפחה או שבט אשר לבבו פנה'¹⁰⁷ למרות אלהים עליון¹⁰⁸, הן הנה הדבר והחרב והרעב אשר הנה יספיקו להכות את כל חי מאדם עד בהמה עד רמש, ולמה לו יתעלה לאבד עולמו מפני השוטים.

וכאשר עמדנו בזאת החקירה, ראינו כי לא נשלם הפין האל בבריאתו לעולם¹⁰⁹ עד החרבו [אותו] ועד הקימו מזימות לבו¹¹⁰. כי הנה בריאת העולם, היתה לו יתברך התכלית בה - מין האדם, אשר לו חלק בבנינה להתבונן ולהכיר נדלתו יתברך, וכי הוא הבורא היוצר וכי הוא האלהים השליט

105. תהלים קמט ז.

106. שם פס' ט.

107. דברים כט יז.

108. ע"פ תהלים עח נו.

109. פירוש: את העולם.

110. ירמיה כג כ.

ועל כן אמר בנח היפך-זה צדיק תמים, צדיק במעשים, תמים באמונות. שכן לשון תמים מורה על תמימותו, שאיננו מתחכם להרע, רק תמים עם ה':

ועל כן רצה האל יתעלה לעשות דבר בעולם אשר כל שמעו תצלינה שתי אוזניו¹¹¹, לא יהיה הדבר טבעי ולא תופש ממנהג העולם בשום זמן כי אם הוא לבדו, למען דעת כל עמי הארץ כי יש אלהים לעולם, הוא בראו והוא מנהיגו והוא אלוהו, מעניש לעובר ומיטיב למקיים. ובהיות העונש יחידי ואינו ממנהג העולם, לא ישתבש אדם כי הוא מקרה, כי המקרה יפול בזמן מהזמנים, לא בזמן אחד לבדו ואין לו שני, ואם הוא גם כן בטבע - לא יבצר מהיותו פעמים רבות, ואין זה אלא בגזרת גוור, ועונש ברצון מעניש. ואז נודעה מציאותו יתעלה ושליטתו ומשפטו, ומאז ידעו כל הברואים כי לה' המלוכה ונשלמה הפְּנִינָה בבריאת העולם:

וזה הפְּנִינָה בביאור מה שאמר יתעלה אחר המבול (לקמן ח כא) וַיַּדַּח ה' אֶת רֵיחַ הַגִּיחַח וַיֵּאמֶר ה' אֵל לְבוֹ לֹא אֶסַף לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאָדָמָה בְּעִבּוֹר הָאָדָם כִּי יֵצֵר לֵב הָאָדָם רָע מִנְּעוּרָיו וְלֹא אֶסַף עוֹד לְהַכּוֹת

אֶת כָּל חַי בְּאֶשֶׁר עֲשִׂיתִי, ולכאורה הדבר תמוה מאד מאד, שבתהלת ההשקפה יראה - שכאשר יקרה¹¹² לאנוש מחומר קורץ - דבר הכתוב על ה' יתעלה, שיעשה נקמה בכעסו וישבר כלים וישפוך אשר בהם, ובשוב כעסו - ימצא שעשה דברים שלא בכונה ושלא בידיעה כלל, ויתנחם על אשר עשהו, ויקבל על עצמו שלא לעשות עוד כן, מה שרחוק רחוק לחשוב כן עליו יתעלה.

אבל כפי אשר הקדמנו - 'הרחיב ה' לנו'¹¹³. והוא: שאשר עשה ה' במי המבול - 'עצת ה' לעולם תעמוד' אשר חשב כן קודם, כן נאה קודם מעשה ואחר מעשה. אבל אחר המבול - שהודיע ה' גבורתו וידו החזקה - לא יצטרך עוד לעשות מה שעשה, זולת לנקום נקם בטבע העולם ובדבר ההוה לפרקים. והוא האומר לֹא אוֹסִיף עוֹד וגו' כִּי יֵצֵר לֵב הָאָדָם רָע וגו', ואם באתי לאבד עולמי מפניהם - אין לו קיום. וכהיום הזה עשיתי מה שעשיתי לצורך, (ולא) [וזה] יספיק לעולם, ומעתה לֹא אוֹסִיף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַי כְּאֶשֶׁר עֲשִׂיתִי:

ואומרו כִּי יֵצֵר לֵב הָאָדָם רָע מִנְּעוּרָיו, מכֵּן לְמֵאִמֶר רַבּוֹתֵינוּ ז"ל¹¹⁴ כִּי יֵצֵר הָרַע נִתָּן בְּאָדָם מִשֵּׁעַת יִצְרָהּ, כדכתיב "לפתח הטאת

111. ע"פ שמואל א ג יא.

112. פירושו: שכפי שיקרה.

113. לקמן כו כב.

114. וזה לשון המדרש (פסיקתא זוטרתי לקח טוב בראשית פרק ח ד"ה כא וירח ה'): "רע מנעוריו: משעה שהוא ננער בעולם, וכן אמר לו

אנחנונינום לרבי, יצר הרע מאימת נתון באדם, משעת יצירה או משעת יציאה, אע"פ שרבי אמר משעת יצירה, אמר לו אנחנונינום משעת יציאה. אמר - דבר זה למִדְּנֵי אנחנונינום ומקרא מסייעו, מנעוריו - משעה שננער לעולם, דכתיב (בראשית ד ז) לפתח הטאת רובץ. עכ"ל.

וזהו ענין מאמרם ז"ל במדרש רבה (פכ"ז) על פסוק זה, וזה לשונם: **לא ידון רוחי באדם לעולם, אמר ר' מאיר: אמר הקב"ה - הם לא עשו מדת הדין למטה, אף אני איני עושה מדת הדין למעלה, הדא הוא דכתיב (איוב ד כא) "הלא נפע יתגם בם ימותו לא בחכמה", בלא חכמת התורה, ואומר (שם פסוק כ) "מבוקר לערב יפתו מבלי משים לנצח יאבדו", ואין משים אלא דין, שנאמר: ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. עכ"ל.** והוא צריך ביאור, שאדרבה מדת הדין פגעה בהם משפט חרוץ. והרב אדוני זקני פירש בספרו פירוש נכון, עין עליו.

ומה שנראה לפרש - עם מה שהקדמנו כי היה בדין להצילם מחמת שהם בשר. דלכאורה קשה, ולמה לפי האמת לא נצולו בטענה זו כמקדם. ומצינו שטענה זו עצמה מען האל עליהם באומרו אחר כך "ולא אוסיף עוד להכות וגו' כי יצר לב האדם רע מנעוריו" וגו'. ולזה דרש ר' מאיר כי היה חיובם כמה שלא עשו דין למטה, והוא שאמר "כי מלאה הארץ חמס מפניהם" וגו'. וזהו מחסרון המשפט. ולזה, כיון שהם לא עשו דין למטה - גם אני לא אעשה דין למעלה. והוא דכתיב **הלא נפע יתגם, מלשון ויתור ומחילה, אמר "הלא נפע", נעתק הויתור שהיה מותר להם ה' - "בם" בשבילם. וזהו שפירש אחר כך ימותו ולא בחכמה שלא למדו חכמה לשפוט בין איש ובין רעהו. וכן יתפרש מבקר לערב יפתו, מבלי משים לנצח יאבדו¹¹⁵.**

רובץ". והוא אומרו כי יצר לב האדם רע בא לו מנעוריו, והוא שלט בגוף לבדו, ובדוחק גדול יצטרך להסיעו מדעתו:

או יפורש פסוק כי יצר, כיון שיצר הרע בא לאדם בעת הנערות - הוא זמן התגבורת - וטועם מתיקותו, לזה רחוק הוא ממנו ההפך, והרי זה גורם ערבות ליצר, משל מה שאמרו חז"ל (מגילה יג. ורש"י שם) על אסתר שנודמנה לאחשוורוש בחדש טבת להוסיף לה אחבה, שעה שהגוף נהנה מן הגוף:

והתנצלות זו - היא עצמה שאמר הכתוב למעלה (לעיל ו) **ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר ויהי ימיו מאה ועשרים שנה.** ופשוטו קשה מאד, והרבה נתחבטו בפירושו, ולא ראיתי פירוש מתיישב לפשוטו. והנראה כי זאת היתה התנצלותו יתברך, שכאשר היתה מדת הדין מקטרגת על דור המבול - היתה תשובתו יתעלה: אם הם חטאו - לא נחוש להם, בשגם הם בשר-ודם, חומרו עשוי מדבר הנוטה אל הרע. אחר כך - כשארכו הימים ובא דור אחר דור והמה מחזיקים ברשעים, אמר יתעלה: **לא ידון רוחי באדם לעולם, והטענות גם כן נקראות דין, ואמר ה': לא אישפוט אותם לעולם במשפט הזה.** ומהו המשפט? שאם חטאו - [לא נענישם בטענת] **גם הם בשר.** לא יהיה זה לעולם, אבל והיו ימיו מאה ועשרים שנה, משך זמן זה - אישפוט זה לרחמים, ואחר כך אנקום מהם אם לא חזרו:

115. ולקמן ביאר הר"ב ולה"ה מדרש זה באופן אחר.

ליצילן. רואה אני בספורי רבותינו ז"ל כי גם רבותינו הקדושים - האצילים השרידים אשר ה' קורא - לא יכלו לכבוש יצרא דעברה, כדמוכח ממעשה דרב עמרם חסידא, ור' מאיר דאידמי ליה שטן כאתתא, ונקט במצרא ועבר. ור' עקיבא גם-כן קרה לו כן, וספיקתם - שהיו מתלוצצים בעוברי עברה (קדושין פא.). ורב חייא בר אשי דאמרה ליה דביתהו "אנא חרותא דהדרי מיומא", ופעיל ועשה (שם); ואבבי אמר (ספח נב) "אי מאן דסני לי הוה - לא הוה מצי לאוקומיה נפשיה. אזל תלא נפשיה בעיבורא דדשא ומצטרע. אתא ההוא סבא, תנא ליה: כל הגדול מחברו - יצרו גדול הימנו".

הנה המתחייב מכללות המעשים האלה כי 'אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח'¹¹⁶ המתחמם ודולק באש רתיחת הפועל ההוא, אם כן אין [ראוי לתת] עונש לעוברי עברה ח"ו, כי הם כאנוסים לתוקף היציר* (עיין הערה סוף הפרשה). וכן באשה שנאנסה, אמרו (כתובות נא) "יצרא אלבשה", ואפילו נתרצית אחר כך - מיקרי אונס, ולמה אם-כן החמירה תורה בעונשם במיתות משונות, אחר שראינו כי טבע האדם לא יוכל לסבול:

ואחרי העיון והחקירה נראה, דעקר העונש ותוקפו לממשיך עצמו לתאוותו, ומהרהר בנשים ומתקרב לחברתם, ומביא על עצמו האונס. והנה האדם - תחלה יש יכולת בידו, ולבסוף לא יוכל. והעונש - על

וזהו בעצם מאמר רבותינו ז"ל (סנהדרין קה). **לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל**, מכון למה שכתבנו, שאילו היו עושים משפט, גם ה' יעשה משפט לדונם כפי חומרם. והוא גם כן מאמרם במקום אחר (שבת קלט.) **אם ראית פורענות באה לעולם צא ובדוק בדיני ישראל**, מן הטעם הזה שכתבנו. ובוזה יתפרשו הכתובים על מכונם.

והוא אמרו ויבא אלהים את הארץ והנה נשחתה כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ ויאמר אלהים לנח קח כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם את הארץ (ו יב-יג) וקצת קשה דלאו רישיה סיפיה, פתח בערוה וסיים בגזל, שמאמר "ויבא אלהים וגו' מורה שזהו מה שצריך לומר לנח. וכפי דרך רבותינו ז"ל בפירושונו בהם - אתי שפיר, שעקר העונש מפאת כי השחית כל בשר, וכך היתה אמירת האל לנח, אלא שאמר לו שהספגה שגרמה להם למות על העריות - עם היות שיש לדון אותם לכף זכות - [היא:] כי מלאה הארץ חמס, וכשם שהם לא עשו דין [לשפוט ולנהוג בצדק בין איש לרעהו], כן גם אני לא אעשה להם דין [לשפטם בצדק לכף זכות שהם רק בשר], ועלה קצם לפני. ולעולם עקר חמס ועונשם היה בשביל העריות, שמכלה את הכל רחמנא ליצילן:

ובאמת כי יש לי חקירה גדולה בעונש האל עונש נפלא על חמא הזנות רחמנא

נוטה לפועל זה נמיה גמורה, רחמנא ליצלקן.
לכן - אלהי - יאות לך למחול לי:

והנה אדונינו ע"ה לא עצם עיניו ולא כהך
תחת לשונו מה שיש מן הטענות המחייבות
אותו, והוא אומר **הן אמת הפצת במוחות**
ובסתום חכמה תודיעני, כאומר: הן אמת
אניד ולא אכחד, שכנגד שתי טענות אלו
הפוטרות אותי - יש טענות מחייבות. א'
שחפצת במוחות, שנתת הקפין [והכחירה]
לאדם לעשות אשר יחפוץ, כאומרם (נדה טז)
"צדיק ורשע לא קאמר", ובכליותי ומוחזי [הן
הכליות] נתת הפין, [כאופן] שאין לי להפטר
במענת "גזרה" כדעת המזויפים - פילוסופי
הישמעאלים - שאומרים שהכל בגזרה. ועוד
זאת, **ובסתום** - הוא הטבע הרע החשוך
והסתום, כנגדו **חכמה תודיעני** - שנתת
בי שכל וחכמה, ואם יש בי טבע הנוטה אל
הרע - הנה אור שכלי היה לפני ולא היה
לי לחטוא. אך מכל מקום גבר עלי החטא
והטאתי, כי נבעתי בפתע פתאום, ולזה
תחטאתי באזוב ואמחר, תכבסני ומשלג
אלבין עד שלא ישאר רושם החטא בי:

והנה באמת מצאתי מנוח לנשואי דוד
המלך עי"ה עם בת שבע, והסכמתו יתברך
עליהם, ושיצא ממנה זרע המלוכה, וכל זה
[לכאורה] קשה 'בחומץ לשנים'¹¹⁹, כי מכל
הנשים לא נבחרה כי אם היא. אך לפי
התנצלותו - מצורף אל כל המעשים שקרו

ההתחלה ועל המשכו, כי אומרים לו: "עד
שלא תכנס למדורה - ברח ממנה, וסחור
סחור לכרמא לא תקרב"¹¹⁷. אמנם רבותינו
הצדיקים המקודשים - בפתע פתאום קרה
להם מקרה לא מהור, ובהיותם זהירים כל
ימיהם - הצילם ה':

והוא עצמו התנצלות אדוננו דוד המלך
ע"ה בבוא אל בת שבע, וברגע נבעת גם
הוא, כי בעלותו לגנ ראה אותה, כמו שספר
בנביאים (שמואל-ב יא ב). אמר (תהלים נא
ז): **הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי**.
יאמר שטבע האדם מחייב לו להכשל בעון
אשר חטא¹¹⁸ ובפרט עון הזנות, יען [יש] בו
שני דברים: אחד, שמכיון שהאדם - תחלת
יצירתו על ידי הפועל ההוא, יתקייב שגם
הנוצר - יהיה בו הטבע ההוא. ועוד לו,
שבמקום ההוא - המיוחד לפועל ההוא - שם
תהיה דירתו תשעה חדשים, והיא בית דירתו
הראשונה, וכל דבר מדבק בשרשו.

והוא שאמר הן בעון חוללתי שבפעולה
הזו שעשיתי ונקראת לי עון - על ידי זה
חוללתי [ונוצרת]. ועוד, שבמקום חטא זה
- יחמתני אמי, ששם המקום אשר הממה
אותי אמי בו חמום ראשון. וחמום שעושיין
לתינוק שמחמין לו חמין לרחצו - [הוא כדן]
לסייע החום הטבעי לגדול, הנה תחלת
החמום שעשתה לי אמי - שם היה, ברחם
אמי. ומפאת שני דברים [אלו] - יהיה טבעי

117. שבת יג.

118. הושע יב ט.

119. משלי כו.

בכם. ודקדק לומר **בחבלי השוא** ואחר כך **עבות העגלה**, על דרך מאמר רבותינו ז"ל (אבות פ"ד מ"ב) **עברה גוררת עברה**. ופירשו הראשונים ז"ל בדרך הלצני, כי העברה הקלה גוררת החמורה, כי לא יגרור האדם כי אם מי שגדול ממנו. והנה אמר: תחלה - אתם **מושבי העון בחבלי השוא** [שהוא חבל] דק, לא העזתם פניכם למושכו בחבל חזק, כי: [רק] אם מצאתם הדבר נקל הייתם עושים, ולבסוף - אף אם הוא בטורח גדול, הייתם **מושכים אותו**. וזהו **וכעבות העגלה הטאה**, הפושל: מי שגנב תחלה כשמצא פרצה שקראה לו, לבסוף יחזור בקירות לבדו [מבלי עזרת הפרצה]:

או יאמר על פי מאמר רבותינו ז"ל (קדושין מ.) **כיון שעבר אדם עברה ושנה בה - הותרה לו**. הנה מתבאר כי בשנותו העברה, יבואו לו צדדי היתר ויתחזקו בלבו. הנה הוא שאומר **הוי מושבי העון בחבלי השוא**, רוצה לומר: תחלה - אתם מושכים עצמיכם בחבלי השוא, רוצה לומר: שאתם עושים העון במענות החר שאתם בעצמיכם אינכם סומכים עליהם, ויודעים אתם שאם בא יבוא מי שיפסיק אותם - בנקל יפסקו, אלא שאתם סומכים עליהם לרווחא. ולבסוף - 'טח עיניכם מראות'¹²⁰, ואתם בדמיונכם מושכים העון ומתירים אותו **כעבות העגלה**, שבעיניכם - מענותיכם חזקות להתיר, ואי אפשר לסותרם:

לכמה צדיקים איתני עולם - נראה דבדיני-שמים אנוס-גמור היה אדונינו המלך ע"ה. עם שבדיני-אדם היה חייב לולי גט-כריתות שהעתיקו חז"ל (כתובות ט:) - בדיני-שמים לא היה העונש כל כך:

והוא מאמר הכתוב (תהלים לו ו) **צדקתך כהררי-אל, משפטך תהום רבה, אדם ובהמה תושיע ה'**. יאמר: רבונו של עולם, משתי מענות ראוי לך להושיעני, ולא תדינני כמעשי. א' הנה צדקתך עם בני אדם כהררי אל, שאתה מגדיל חסדך עם בני אדם. ב' הנה אתה דיינא ונחית לעומקא דדינא [באופן שמשפטך] עד תהום רבה, שלא תעמיק שום בריה במשפט כמוך. ועל כן, אדם ובהמה - רוצה לומר אדם והוא [כובהמה] - שבראת אותו נוטה אל התאוות כבהמה, דין הוא שתושיע ה'. ומכל שכן בצירוף "צדקתך" עם עומק המשפט כאמור. וזה עיון למעמיקים במשפט, כי לא ידונו האדם למה שהוא אדם בעל-שכל לבד, [כי אם יביטו גם להיותו קרוין מחומר ונוטה אל התאוה]:

והוא ענין הכתוב בתוכחת הנביא לישראל, הוא האומר (ישעיה ה יח) **הוי מושבי העון בחבלי השוא, וכעבות העגלה הטאה**. לומר: כי הן ידעתי מחשבותיכם כי אתם כאנוסים לרתיחת יצרא דעברה, אבל מה תענו אתם "מושבי העון בחבלי השוא", כי אתם ממשיכים עצמכם ומגרים הדוב

וזהו שאמר הכתוב (תהלים א א) **אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים, ובדרך חטאים לא עמד, ובמושב לצים לא ישב,** כי דרך המתפתים - תחלה הולכים, ולבסוף עומדים, ולבסוף יושבים. ולא זו בלבד, כי אם בתחלה - עם הרשעים, והליכה בעלמא, ולבסוף - עם החטאים וגם עמידה, ולבסוף - עם הלצים וגם ישיבה, כי החטאים בפתח החית - ולא חוטאים - הם יותר רעים מהרשעים, והלצים יותר מקלם. והוא שאמר כאן **הוי מושבי העון בחבלי השוא,** מהדבר שבו נמשך - משם תדע קלו, שאין אתם מושכים כי אם העון אשר ימשך בחבלי השוא, ולבסוף אתם מושכים [את] אותו [החטא] שצריך למושכו כעבותות העגלה:

והוא ענין הכתוב (ישעיה ו י) **השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולא כבו יבין וישב ורפא לו.** וקצת קשה, דהוה ליה להקדים סתימת העינים קודם הלב, כמו שעשה בסוף הכתוב. אכן הוא הדבר אשר כתבנו, כי היצר אינו מפתח תחלה כי אם בקלות, לכך אמר **השמן לב העם הזה,** שהדבר שגלוי לעינים - לא יכשלו בו, אך יכשלו בדבר שצריך עיון. ולזה **השמן לבם,** ואחר כך בגדול-ממנו - אך אינו גדול כל-כך עד שיראהו בעיניו - אך הוא צריך שמיעה מאחרים, נמצא שהוא גדול משלפנו שאינו תלוי בעיון ויש לצדד בו להתירו, אך זה בשמיעה לבד, ולזה **אזניו**

או יאמר דעון וחטאה - כנוי לעברות הקלות והחמורות, שכן חכמים אומרים (יומא לו) **שה'חטאות' הם השגגות,** [וה'עונות' הם הזדונות]. ונראה שנמשך זה מהיות שהקרבת על השוגג נקרא 'חטאת', לזה אמר שלפעמים ירמוז הכתוב השגגות בשם 'חטאת', עם שעל-הרוב 'חטאת' ועון קלם אחד, [כאומר] על כריתות ומיתות בית דין (לקמן יח ב) **"חטאתם כי כבדה מאד"**, וכאומר (שמות לב לב) **"ועתה אם תשא חטאתם"**, [וכן אמר שלמה המלך ע"ה] (משלי יג כא) **"חטאים תרדף רעה"**. וכדאי שאין פונתם [ז"ל ביומא שם] אלא שלפעמים אומר [הכתוב] כן [ש"חטאת" הוא כנוי לשגגה], והוא מין מן העברות הקלות. ויפורש על הדרך הנזכר, שהחמורות [הנקראים העון] - לא יכולתם למצוא להתירם כי אם בחלי השוא, והקלות - משכתם **כעבות העגלה,** [והם הנקראים חטאה], **שלקלות העברה - אתה מתחזק להתירה:**

או יאמר על דרך זה, והוא במאמר רבותינו ז"ל (שבת קה)¹²¹ כי הן האדם שיתפתח ליצרו בהיתר - לסוף יסיתנו אל האסור. וזו הגדולה שבתחבולות היצר הזונה, כי לא יפתח האדם על העברה הגדולה תחלה, כי אם הקל הקל תחלה. לא יאמר תחלה לבא על אשת-איש בר מינך, אך לדבר עמה, מדבור לשחוק ומשחוק לנגיעה עד יפלת חץ כבדו¹²² רחמנא ליצלן.

121. משלי ז כג.

121. ועי' עוד נדה יג: טור או"ח סי' רמ בשם הראב"ד בס' בעלי הנפש.

בְּהִדְרָגָה (איוב א יד-ט). ומעם חכמים אמת, אבל עוד זו ממשפט יושרו יתעלה, כי כמו שהאדם חוטא בְּהִדְרָגָה, הקל תחלה ואחר כך החמור, כן העונש הבא לו - בקל תחלה ואחר כך על החמור.

אכן בדור המבול מצינו כי לא נעשה כמשפט הזה, כי אם מיד פנעה מדת הדין בנפשותם. ונראה שְׂמִיָּדָם היתה זאת להם, כי גם המה לא היו חטאיהם לתאנות נפשם כרשעים שעושיין מה שעושיין וּשְׂנִיחֵם קהות [כי 'רשעים מלאים חרמות' (עי' נדרים ט)], אבל אֵלוֹ - במרד ובמעל, כמו שאמר הכתוב (איוב כא יד) "וַיֹּאמְרוּ לֵאלֹהִים סוּר מִמֶּנּוּ" וגו'. על כן לא הוצרכנו לפתוח בקל ואחר כך בחמור, כי הן זאת מעשה יָרָא, לא מעשה מורד:

והוא שאמר הכתוב (לעיל ו ה) **וַיֵּרָא ה' כִּי רָבָה רַעַת הָאָדָם בְּאָרֶץ וְכָל יֶעֶר מִחֲשֵׁבֶת לִבּוֹ רַק רַע בָּל הַיּוֹם**, ואמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין קח) **רַבְּבָה קִלְקִלּוֹ וּבְרַבְּבָה נְדוּנּוֹ, דְּכַתִּיב כָּל מַעֲשֵׂינֹת תְּהוֹם רַבָּה**. עכ"ל. וצריך להבין: שעל כל פנים, כל חוטא - אם לא רבה רעתו, לא נענש, ומאי רבותייהו דדור המבול. וכפי האמור מובן, שדור המבול משונים חטאיהם מכל החוטאים, כי [כל החוטאים] פותחים בקל, אבל אלו פתחו ברבה, שהתחילו בחמור. והוא שאמר **וַיֵּרָא ה' כִּי רַבָּה רַעַת הָאָדָם בְּאָרֶץ**, פירושו: שתחלת מעשיו בארץ - רעה רבה, ולכן גם

הַכֶּבֶד. ואחר כך יכשל בדבר שהוא עומד מנגד, והר גבוה ותלוי - יכשל בו על ידי סמיות עינים, [וזהו **ועיניו השע**].

ולכסוף הפך השטה ואמר **פֶּן יֵרָאֵה בְּעֵינָיו וגו'**, והוא מבואר, כי דוגמת כשחוטא האדם 'פותח בכד ומסיים בחבית'¹²³, כשעושה תשובה - בהיפך, שב מהגדולות תחלה, ועולה מעט מעט, כי לא ישוב מהקטנה ועדין הגדולה בידו, וזה מְפָרְסָם. **מִשָּׁל לְמַה הַדְּבַר דּוּמָה**, לנופל כבאר צרה והוא מתגלגל ויורד ממדרגה ראשונה עד התחתונה, הנה במדרגה הראשונה יש קצת אור, והוא יורד, וכל שתשפל הירידה - הוא מחשיך, וכשעולה - בהיפך, מחושך לאור ומנמוך לגבוה. ולזה, בתשובתם אמר **פֶּן יֵרָאֵה בְּעֵינָיו, וּבְאֵזְנוֹ יִשְׁמַע, וּלְכַבּוֹ יִבִּין וְשֵׁב וּרְפָא לוֹ**. ורוצה לומר, כי הן עתה כבר טָבְעוּ בְּכוֹר חַטָּאִים, ואני אוסיף שתוסיף עון על עונם, כי אם ישארו כמות שהם - שמא יחזרו בתשובה, וכיון שהרשיעו לחטוא - אני סותם להם דרכי התשובה, כי כן משפט אשר פָּרוּ¹²⁴ אליו, ולא נתן דעתו לשוב מידי יום יום:

והוא עצמו טעם העונש הבא על העברה, כמאמרם ז"ל (ויק"ר פ"ח) **אֵין בַּעַל הַרְחִמִים פּוֹנֵעַ בְּנַפְשׁוֹת תַּחֲלָה**, שבתחלה - נותן הצרעת בבית, אחר כך בבגד, אחר כך בגוף. וכן באיוב [הביא עליו היסורים]

124. לשון חפירה, כמו (תהלים נו ז) פָּרוּ לְפָנַי שִׁיחָה נִפְלְאוּ בַתּוֹכָה סֶלָה.

123. ב"ק כז.

(לעיל א ב) "ורוח אלהים מרחפת", זכה אדם - אומרים לו אתה קדמת למעשה בראשית, לא זכה - אומרים לו יתוש קדמך. ופירשו הראשונים ז"ל כי: אם זכה על ידי המצות - גם הבשר והדם נעשה רוחני, וממילא בלא קדם. ואם לא זכה - גם הנפש החכמה אשר בו, שבה [להיות] גשמית, ונוכל לומר שיתוש קדמו.

ואיני זוכר אם פירוש זה ראיתי בספרים או לא, ומכל מקום נראה לי שהוא פירוש נכון מוכרח בפירוש המאמר, דאי לאו הכי אין כאן שבח ולא גנאי. ובזה, יאמר כמו שאמרו ז"ל (פסיקתא זוטרתי שמות ב יב) כי הקב"ה אינו מאבד הרשע עד שמסתכל בו אם יחזור בתשובה או אם יוליד בן צדיק¹²⁵.

ובזה פירש אדוני אבי זלה"ה בספרו דורש טוב פירוש הכתוב (משלי יא ז) **במות אדם רשע תאבד תקוה ותוחלת אונים אבדה; במות אדם רשע, אין זאת אלא שכבר תאבד תקוה - ממנו, ותוחלת אונים שהם הבנים - גם כן אבדה. והוא נכון.**

הוא האומר כאן: ויאמר ה' מוכבתיני שלא ידון רוחי, שלא ישלום רוחי שנתתי באדם לעולם, לא ישלום בו להחזירו למוטב [לעולם ועד], בשגם הוא בשר, כי גם רוח החכמה שנתתי בהם - גם היא נעשית בשר, ולכך אני רוצה לאבדם, אך והיו ימיו מאה

הוא נדון ברבה שבחמורות - עונש מרבה, שהוא בנפשות תהלה:

ועוד יש לפרש במאמרם ז"ל (ב"ק ע"ג) שהחמירה תורה בגנב מבגזלן, שהגזלן השונה כבוד עבד לכבוד קונו. והנה הטא דור המבול היה בגלוי לעיני הכל, אך לא מ[חמת] טובם להשוות כבוד עבד לכבוד קונו, אך [כדין] לעסוק כל היום בתאותם, שלא יבטלו מתאותם לעת שלא ימצאו הכנה וסתר. וזהו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום:

והנה לדרך הראשונה שכתבנו בו, נוכל לפרש המאמר שזכרנו למעלה על פסוק **ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה, אמר הקב"ה: הם לא עשו מדת הדין למטה ואני לא אעשה מדת הדין למעלה שבו. וכבר פירשנו מה שפירשנו. ועכשיו נוכל לפרש: דהיינו "מדת הדין" - שלא עשו כמנהג החוטאים לדון בינם לבין עצמם אם יש צד להתיר, שעל זה פותחים בקל תהלה, וגם אני איני עושה מדת הדין למעלה שלא לפגוע בנפשות תהלה כמו שהוא הדין בשאר החוטאים, שמדילהון דא להון כמו שנתבאר:**

ופסוק זה [לא ידון רוחי וגו'] פירשנו בו כבר מה שפירשנו. והן עתה נראה לפרש דרך אחרת עם מאמר רבותינו ז"ל (ויק"ר פ"ד) כי אדם נברא כששי ורוחו בראשון, כדכתיב

125. נשמי, ואין חסרון באבדנו, כי עדיף ממנו היתוש.

125. והכא נמי קא משמע לן כמה שאומרים לו "יתוש קדמך", שאבדה תקותו רח"ל אחר ששב כולו

ועשרים שנה, [שאמתין להם ק"כ שנה אולי ישובו]:

וצריך לדעת מספר המאה ועשרים שנה הזה, שאינו מספר מונבל¹²⁶ - מאה או מאתים. ונראה קצת טעם, כי הוא יתעלה באותו זמן היה מאריך לאדם שלא יענישו פחות מבן מאה, כמו שאמרו במדרש (כ"ד פר' נו) שלכך כבש הקב"ה מעיינו [של נח מלחוליד, כדין שלא יהא (שם) ויפת] - הגדול שבבניו - ראוי לעונשין. ע"כ. ואחרי כן - בדורות האחרונים - מאריך עד עשרים שנה [ע"י במדבר לב יג]. כמאמר רבותינו ז"ל (שבת פט:) שאין בית דין של מעלה מענישין פחות מבן עשרים.

ונראה לי כי הדורות הראשונים לא היה נשלם שכלם עד [אשר] יהיו להם מאה שנה דוגמת בן עשרים שבזמנינו, שאמרו רבותינו ז"ל (כ"ב קנה. והו"מ רלה ט) שאין מכרו קיים עד שיהיה בן עשרים. ונראה לעניות דעתי שזהו עצמו הטעם שאין מענישין פחות מבן עשרים. ולפי אורך דורות הראשונים לא היה שכלם שלם עד סוף מאה שנה. וע"ן לקמן מה שכתבנו בסדר חיי שרה (עמוד &&). ובדור המבול, צירף ה' יתעלה מרחמיו [את] שני הזמנים שראוי שלא להעניש בהם, ועשה מהם זמן אחד, והאריך להם¹²⁷:

והרב המורה ז"ל כתב (בחלק ב' פמ"ז) - וערער עליו הרב אמרי בינה (פרק י"ז) - כי לדעתו [נראה פשוט] שלא היו מאריכים ימים כל-כך כי אם אותם שנזכרו בתורה, ודרך פלא היה בהם זה. אבל שאר כל אותם הדורות - שנותיהם כימי גבר, כמנהג העולם שפירש דוד המלך ע"ה "ימי שנותינו בהם שבעים שנה" וגו' שם. והנה לדעתו ז"ל נוכל לומר, שכיון שהיו בדורות ההם שני מיני בני אדם, גם עונש הבא-להיות-להם בדיני-שמים - מחלף היה להם: יש - שלא היו נענשים עד יעברו מאה שנה, ויש - מיד שעבר עשרים היו נענשים, ולזה הוצרך יתעלה להאריך שני זמנים.

ונפרש עכשיו אומרו מאה ועשרים [באופן זה]: יש מהם מאה, ויש מהם עשרים. וכך היתה אמירתו יתעלה, שלא אענישם עד [אשר] יהיו להם מאה שנה לאותם שיש בזמנם מאות שנים, והם מאותה התכונה. ולאותם שיש במבעם לחיות כימי אנשי העולם - יהיו להם בעת המבול עשרים שנה. באופן כי לא יצא מידי משפט מעקל, ששום אחד מהם לא [יהא] [יענש] עד יהיה ראוי לעונשים בידי שמים.

וכשצפה ה' יתעלה שכל באי עולם יתחילו במשפטו - הביא [את] המבול, והקטנים - הפחותים מבן י"ג - גיררי בתר אבותיהם ובהטא אבותיהם ימותו, אך

127. וצ"ע דכיצד יצורפו להוסיף זה על זה, שהרי העשרים כלולים במאה.

126. כלומר מספר 'ענול' של מאות.

הבחירות הוציאו אותו בדרכי לבם ובמראה עיניהם, לקחת להם נשים ותענוגות בני האדם. וכאשר גדלו ופנו לחכמה, חכמתם היתה להרע, עיונים זרים על ה' ועל עולמו. אכן לא כאלה חלק נח, כי אם: בהיותו איש בימי הבחירות - צדיק בכל דרכיו וחמיד בכל מעשיו, וכאשר גדל ופנה לחכמה - תמים היה בדורותיו.

[ומה שכפל] את האלהים התהלך נח, כִּן בזה לשני מיני הקירות שְׁכָלָם¹²⁸ בן-סירא (חיגה יג): "במופלא ממש אל תדרוש זכו, כמה שהורשת התבונן". הנה יש מותר ויש אסור: כנגד החקירות הנשגבות ממנו - לא עין בהם, אכן תמים היה בדורותיו. וכנגד החקירות המותרות, שעליהם אמר דוד המלך ע"ה לשלמה בנו (דהיא כח ט) "דע את אלהי אביך ועבדהו" כמו שכתב רבנו (המורה) בסוף החלק השלישי מספרו - על זה אמר את האלהים התהלך נח, כי לבו הלך לדרוש באלהיות עד מקום שידו מגעת, אך - את האלהים, כי לנגד עיניו - מציאותו יתעלה ושליטתו בעולמו, שעליה נקרא שמו אלהים, ולא מעדו קרסוליו להכחיש מציאותו יתעלה כדעת אפיקורוס וחקריו. ואף גם זאת, לא להכחיש שליטתו יתברך בעולמו כדעת אריסטו וחקריו, אך חקר ודרש, ועם כל זה - את האלהים, [פירוש:] החקירות אשר מניחים מונח קיום כי האלהים בשמים שליט בעולמו ומנהיג כרצונו, בהם התהלך נח, אך

היותר מבן י"ג ולא הגיע לכלל עשרים - לא היה בדור המבול, ומהמאריכים - לא היה אחד פחות מבן מאה. ודברים אלו מסתייעים מדברי רבותינו שאמרו (ב"ר כו) ששם לא בא לכלל עונשין בשנת המבול, מכלל שכל שלא הגיע לכלל עונשין - לא מת. וזה מדוקדק מלשון הכתוב והיו ימיו דקאי על האדם שזכר - שכלם יגיעו ימיו, ואז אעשה מה שאעשה. ומוכרח שהשגיח ה' בהם יתעלה על זה השגחה פרטית:

ומנעם נכון נתן הרלבי"ג ז"ל לאריכות ימי האנשים ההם, [והוא]: לשלמות החכמות, שאלו לא היו מאריכין כדורות הללו, הלאי יספיקו ימי חייהם לעשיית צרכיהם, וישאר העולם ריקן מבלי חכמה. יעין שם שהאריך. ושוב ראיתי שקדמוהו רבותינו ז"ל כבראשית רבה (פר' כו) [שאמרו]: כדי לעמוד על התקופות ועל החשבונות. יעין שם. ונראה שהן זאת היתה להם לאבן-נגף ולצור-מכשול, כי מרוב התפלספותם, העמיקו שחתו בו, דברו על ה' סרה משבושי הפילוסופים כי העולם קדמון וכיוצא ח"ו.

ולזה שבח הכתוב לנח באמרו אלה תולדת נח נח איש צדיק תמים הנה בדרתיו את האלהים התהלך נח (ו) וצריך להבין תוארים אלו מה הם ומה ענינם. ונראה שכלפי רשעים - בכל אשר הרשיעו הם, הצדיק [נח את] עצמו. הנה הם אבדו זמנם לריק, כי הן בתחלת ימיהם, זמן

עיני כל-בשר בטענות מזויפות, אז הוצרך להבנה בחקירה ודרישה. ואך נכנס בשלום ויצא בשלום: את האלהים התהלך נח, שעם התהלכותו לשומט בגני החקירה ובפרדסיה - לבו לא הלך [אלא] את האלהים, לא זוה יראתו מציאותו ואחדותו מנגד עיניו:

ועוד יש לפרש נח איש צדיק תמים וגו'. כנגד ג' עברות שהיו בדורו ונתפרסמו, והן: ערות, ועבודת אלילים, וגזל, ככלם היה נח שלם. כנגד העריות - אמר נח איש צדיק שכל הנזהר מעריות נקרא צדיק, שעל זה נקרא 'יוסף הצדיק'. ויש רמו, שפן צדיק בגימטריא ר"ד, שָׁדָד¹³¹ בַּיָּצְרוּ. תמים - מגזל, שאינו חרף לרמות, כפירש"י בפסוק "ויעקב איש תם" (למן כה כח), ורוב הגזל - ברמאות הוא בא. את האלהים התהלך נח - ולא עבד עבודה זרה:

וַיְרֵא אֱלֹהִים אֶת הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי הִשְׁחִית כָּל בָּשָׂר אֶת דְּרֹכֹהָ עַל הָאָרֶץ. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קַח לָךְ אֶת בְּשֵׁר כָּל הַיָּבֵשׁ מִכָּל הַמַּיִם וְהִנְנִי מְשַׁחְתֶּם אֶת הָאָרֶץ וְיִבְיָהוּ וְשִׁמְיָהוּ וְשִׁמְיָהוּ וְשִׁמְיָהוּ כָּל בָּשָׂר אֶת דְּרֹכֹהָ

פ"ד, שער ה פ"ה, ועוד, ואורחות צדיקים בכמה מקומות, ומהם בשער השמחה ד"ה והבטחון החמישי, ואף שהר"ב ולה"ה לא נחת להכין מ"מ כדי למנוע אי הבנה הגהנו כנ"ל.

130. יואל ג, ג.

131. לשון מרדוּת.

חקירתו ודרישתו [היתה] לעשות מופתים בשמים ובארץ על מציאותו ואחדותו, לידע אותם במופת חזק כאשר יעשו הפילוסופים האמתיים:

והנה רואה אנכי, עם שדעת רבנו ז"ל לא נפלאות היא ולא רחוקה מדעת הרב הגדול בעל חובת הלבבות זלה"ה, ושני המלכים האלה (מוהירים) [מצויים] ב'צו לצו¹²⁹ על החקירה ועל הדרישה באלהיות, הנה לא כן דעת הרב הגדול החבר ר' יצחק הסנגרי ז"ל בספר הכוזרי (כי דעתו ז"ל) - כי: אשר גברה ידו להאמין בתורה ובמצוה ובאלהותו יתעלה מבלי חקירה ודרישה, הוא במדרגה העליונה, ולא איברו חקירה ודרישה אלא לאשר הגיעו אליו מעיוני הפילוסופים ומחקשותיהם, לשלא ימעדו רגליו אחריהם - ראוי (לנו) [לון] לדרוש ולתור בכל (יכלתנו) [יכלתו]. וכבר העיר במחלוקתם - המפרש 'קול יהודה':

והנה לדעת החבר (הכוזרי) זלה"ה, יתפרש הכתוב בדרך אחרת. [והוא:] כי נח - תחלה, תמים היה בדורותיו, לא פנה אל החקירה, והיתה מדרגתו במדרגה העליונה. ואך כאשר שמע מטענות אנשי דורו היקשים ומופתים, דם ואש ותמרות עשן¹³⁰ המכהים

129. ישעיה כח י. והגהנו "מצויים", כי "מוהירים" הוא לשון שלילה, לא תעשה, וכמ"ש רז"ל (ב"ק קה:) "למדנו עונש, אזרה מנני". ו"מצויים" הוא בדרכ לשון צווי לעשות כמ"ש (דברים ו כד) ויצונו ה' לעשות, וכן כאן הם מצויים לחקור בקום ועשה, וכן דרך לשון הראשונים ז"ל "לצוות בטוב, ולהזהיר מן הרע", (חובת הלבבות שער ד

בני מינן. וקשה מובא, אף אם בהמה היה ועוף - יתכן בדרך ההתלמדות וההרגל מאנשי-רשע דור המבול [שהשחיתו], כי הרגילום על כך להשחית ולבטל הפונה הראשונה, מכל מקום בארץ שאינה בת דעת, לא שייך כן כלל.

אכן נראה פונתם, שכאשר חטאו - מן השמים מנעו הטוב מהם, והיו זורעים חטים ויוצא זונין, וכדתנן בתענית (ריש פ"ג) "אבל צמחים ששנו" (לפירש"י) "מתריעין עליהם מיד". יעין שם. ואומרם "ששנתה מדתה" - אינו חטא ממנה, אבל מהם, שעשו חטאים גדולים עד שפקדו עליהם מן השמים להענישם כזה-העונש החמור, עד שגם הארץ שנתה מדתה.

ונכלל לפרש עוד, שדבריהם על דרך הרמז, שכלם שחתו, גם נשותיהם זרעו אותם 'חטים' והן מולידין מזורים, ולזה נקראים 'זונין' - שבאין מזנות, וכל זה וכיוצא בו יש לפרש דברי חז"ל, ולא יפול מדבריהם ארצה:

ועוד יש לפרש בכתוב פירוש אחר, שאומרו וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה כי השחית כל בשר, (היינו) שכלם למקטנם ועד גדולם שחתו דרכם. [שהנח] יש מקום שהגדולים, הראשים, אף אם אין לאל-ידם למחות - מכל מקום הם מְיֻשְׁרִים דרכם. ויש שהגדולים - [לערך] גדלתם -

דהיינו) שפשטו ידיהם בזנות - ממילא כלם בחמם, דהא קיימא לן (ב"ב קסח) "רוב בגזל ומיעוט בעריות", ואלו שכלם בעריות - מכל שכן ש"מלאה חמם". וזה דרך הלצי:

ועוד יש לפרש וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה וגוי ויאמר אלהים קין כל בשר וגוי כי מלאה חמם וגוי. שמהזנות הרב נמשך החמם, שנאפים נשות רעיהם ומולידים בנים, ודוחין [את] היררשים האמתיים, ולפחות - חולקים עמהם:

ועוד יש לפרש אומרו קין כל בשר, שעברות שבין אדם למקום - סובלים בשמים, אכן שבין אדם לחברו מ[סוג] גזל וכיוצא - לקול צעקת ודמעת העשוקים - לא יסבלו בשמים. וכן [הוא] אומר (שמות כב כו): "והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני". לזה אמר וירא אלהים כאומר: יראה והביט אל עמל ויוכל¹³² לשחות זמן-מה, [ראייה כעלמא שאין אחריה אמירה לנח לעשות תיבה וכו']. אך אמירתו לנח [הוצרכה כאשר] קין כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמם, והבט אל עמל כזה שהכל צווחים - לא אוכל.

ורבותינו ז"ל אמרו (ב"ר פרשהכה) על פסוק "וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה" - שגם הארץ שינתה מדתה, זורעים אותה חטים והיא מוציאה זונין. עוד אמרו (שם) על פסוק "כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ", שאפילו היה ועוף נזקקין לשאינן

שחתו דרכם, אך הקטנים לא ירעו כל כך, מפאת כי לא יבצר אחד מהגדולים [אשר] ידריכם בדרך ישרה, ו[אף] אם אינה [ישרה] כל כך. ולפעמים, הגדולים חנפים וזיהה במחשך מעשיהם¹³³, ובעיני הבריות ימשלו בכני דורם וירדו אותם על מה שהם עושים בעצמם. אכן בדור הרע ההוא לא כן, כי מהיות רשע הגדולים בגלוי, ממילא לא יוכלו להעניש על העושק ועל המרוצה¹³⁴. ועל כל אשר יעשו הקטנים.

והוא אומרו וירא אלהים את הארץ, המשיל הקטנים לארץ כי הם למדרך כף רגל לגדולים [והנה נשחתה], ונתן טעם כי השחית כל בשר - הגדולים שהם במדרגת בעל-חי המהלך [והדרך] על הארץ - את דרכו על הארץ [דהיינו בגלוי]. וממילא, הקטנים - כאשר יזמו כן עשו, שאחר שכל רשעת הגדולים על הארץ בגלוי, ממילא כל הארץ נשחתה.

וזהו הרמז בפסוק שבו התחלנו דמו גוים ממו ממלכות, שהגוים [שהם המון העם הקטנים] - המו, שנתערבבו במעשיהם, שכל מעשיהם כמעשה השכור ההומה שאין סדר במעשיו, והממלכות [שהם הגדולים הראשים] - ממו, שנמו מדרך הישר, ממילא אין תקוה, כי כש'ל עוזר ונפל עוזר¹³⁵ ולזה נתן בקולו תמוג ארץ:

ולפי פשוטו יאמר על דרך הכתוב (ירמיהו ל יא) **כִּי אֲנִי עָשִׂיתִי כְּכֹל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִפְצַתִּיךָ שָׁם אַךְ אַתָּה לֹא אֲנִי עָשִׂיתִי כְּכֹל. וְהַטַּעַם, כִּי הַעֲבוּרִים - לַהֲיֹת שֶׁהֵם תַּחַת הַמּוֹלֹת צָבָא הַשָּׁמַיִם - בַּהֲתַחֲלָף הַמּוֹלֵה הַהוּא, אֲפֹשֶׁר יִכְלוּ וְתִכְלֶה הָאֱמָה הַהִיא לְגַמְרֵי. לֹא כֵן יִשְׂרָאֵל, שְׂאִינֶם תַּחַת שֵׁר וּמּוֹלֵ כִּי אִם "חֶלֶק ה' עִמּוֹ", אִי אֲפֹשֶׁר לָהֶם לְכַלּוֹת. וְהוּא שְׂאֵמֵר הַכְּתוּב (מְלָאכֵי ג י) **אֲנִי ה' לֹא שְׁנִיתִי וְאַתֶּם בְּנֵי יַעֲקֹב לֹא כָלִיתֶם. יֹאמֵר, שְׁחָלָא סַבַּת עֲקִירַת הַעֲבוּרִים הִיא בַּהֲתַחֲלָף צָבָא הַשָּׁמַיִם, אֲכֵן אֲנִי ה' לֹא שְׁנִיתִי, וּמִמִּילָא וְאַתֶּם בְּנֵי יַעֲקֹב לֹא כָלִיתֶם.****

והוא שאמר **דמו גוים ממו ממלכות**, יאמר שהעבו"ם יהמיון וכל הממלכות ימוטון, ורמז למלכות שלמעלה ושלמטה, ועל ידי כך **נתן בקולו תמוג ארץ מארצות העבו"ם**, שתאבד לגמרי. אכן אנו - ה' **צבאות עמנו** כי הוא חלקנו ונחלתנו, ולכן יחייב שיהא **משגב לנו אלהי יעקב סלה**. יהי כן אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו, בתורתו יפתח לבנו, ויהי נועם ה' אלהינו וגו', אמן כן יהי רצון:

וַיֹּאמֶר ה' אֵל לְבָנֹו לֹא אֶסְפָּךְ לְקָלֶל עוֹד אֶת הָאֲדָמָה בְּעִבּוֹר הָאָדָם וְגו' (ח כא). הדבר תמוה [כי לא איש אל ויכזב וכן

133. ע"פ ישעיה כט טו.

134. ע"פ ירמיה כב יז. מרוצה, רוצה לומר: לרוצץ דלים ואביונים. מצודת דוד שם.

שקדמו ל'בריאת-העולם'-בפעם-השניה על ידי נח אחר המבול. [ויראה] לדעתי, שימי המשיח - שיבוא במהרה בימינו - ככה יהיו. וכאשר בא המבול, נשחת מבע העולם והיה הולך ומתמעט, כי המבול לא-לבד השחית לדור ההוא - אך גם להעולם נשחתה, וכאשר יקרה¹³⁷ לאדם בריא-מעת-לידתו, שכאשר יחלה - אף שיחזור לבריאותו - לא יבצר שיותש כחו ויתחדשו בגופו ליחות רעות שיחזירוהו לחוליו או לחולי אחר, לזמן קרוב או רחוק.

ככה קרה לעולם בכללו מן המבול ואילך, שנתחדשו בעולם מזגים רעים ואויר מעופש. אכן [תחלה] הוא - [האויר המעפוש] - מועט מאד, ובאורך הזמן הולך וגדל. ולזה היו הדורות הולכים ומתמעטים, עד שבעשרה דורות מנח עד אברהם נתמעטו כל כך, עד שהגיע מסך תשע מאות שנה שחיה נח עד לסך קע"ה שחיה אברהם. ובעשרה דורות שמאדם ועד נח לא תמצא שְנוי ומיעוט כלל, אדרבה מתושלח חי יותר מאדם, ונח יותר מאדם, להיות לידתו קודם המבול.

ועל זה רמז הכתוב באומרו **והנני משחיתם את הארץ** שפירושו **עם הארץ**, כפירושם ז"ל **לדרבם** (בבראשית רבה לא ז) [זו לשונם: משל "לבן מלך שהיתה לו מניקה, כל זמן שהוא סורח - היתה מניקתו נרדית"].

אדם ויתנחם]. ועין מה שכתבנו לעיל. ועוד נראה דרך אחרת, כי קודם המבול - היה טבע העולם ואוירו וך מאד, ולא היה באפשרות חולי ולא שום רעה מרעות המתרגשות - לבא בעולם, וכמו שאמר הכתוב (איוב כא ט) "בתיחם שלום מפחד, ולא שבט אלוה עליהם", כי מעולם לא ראו יסורין כלל (עי' סנהדרין קה). גם הרעב לא היה בעולם, כי היו פירות האילן [גדלים] על מים רבים, וכל העולם הצדי בלא מיטרא כמו שאמרו (תענית י): "עתירה בכל דחצדא בלא מיטרא". ואם היו גשמים - היה רוב טוב, אבל במניעתם לא יחושו כל כך. ומן [זו] הרעב שהיה בימי אדם כמאמרם ז"ל (ב"ר כה ג) - לא היה רעב כל אותם עשרה דורות מאדם ועד נח שהיו בהם כמה מאות מהשנים¹³⁶. וגם הרעב שהיה בימי אדם, אינו אלא מניעת רוב טוב. ועם כל זה לא מצא בעל-חוב יתברך-שמו לגבות חובו מהם כפי הטבע, כי טבע העולם בזמן ההוא לא היה כי אם להיטיב. וכבר הפליגו רבותינו ז"ל (ויקרא רבה ה א) בטובתם עד שאמרו שהתינוק - משנולד יוצא לשוק, גם השידין ולילין היו מוכנעים אליהם:

וזה נראה לי שרמז הכתוב באומרו (איכה ה כא) **השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם**, לומר שתחדש ימינו כמו בעשרה דורות שמאדם ועד נח שהם נקראים **קדם**,

137. פירוש: וכפי שיקרה.

136. ומ"ש במדרש שם שהיה רעב בימי למך, היינו ימי נח, דיליף לה מדכתיב אשר אררה ה', ותכף נולד נח שנאמר בו זה ינחמנו וגו' מן האדמה אשר אררה ה'.

ולדרכנו, על שְׁנוי טבע ומזג העולם שנשתנה לרעה.

ונראה שזהו שִׁבּוֹן שלמה המלך ע"ה באומרו (קהלת ז י) **אַל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה, כי לא מחכמה שאלת על זה.** רוצה לומר, שלא תקשה עצמך בשאלה זו ותחדש ממנה איזה חסרון ח"ו בַּמְנַהִיג ברוך-הוא ושְׁנוי רצון חלילה. וזהו מה היה, מה נתחדש, שהימים הראשונים - עשרה דורות הראשונים - היו טובים מאלה [שטבע העולם היה כריא וכו'] **כי לא מחכמה שאלת על זה,** כי אֵלֹהֵי חֵכְמַת וְקִרְיַת וְדַקְדַקַת בתורה - היית מבין, כמו שדקדקו רבותינו ז"ל (כ"ר שם) אומרו "והנני משחיתם את הארץ" וכמו שנתבאר.

ודקדוק כי **לא מחכמה**, נראה בעיני שאין הַפְנָנָה [לומר] שאין השאלה הזאת מחכמה [אלא מטפשות], כי זה אינו סותר דברי השואל, [שהרי לא השיבו מדוע הוא מטפשות]. [ועוד] שהלשון יוכל לסבול דמה שאמר [כי לא מחכמה], היינו לומר] שאין צריך חכמה לשאלה זו, [לפין שאפילו [מי] שאינו חכם ישאל [את] זה בהיות שהתמיהה גלויה, ואדרבה בזה יתעצם השואל בשאלתו.

אך הכונה, שמחמת חסרון חכמה - [שלא קראת ולא שנית] - שאלת על זה. וזהו כי **לא מחכמה שאלת על זה**, [פירושו, ש]בהיות שאתה משולל מן החכמה - שאלת על זה, דלפי האמת אין כאן שאלה [וכמו שנתבאר, שהכתוב "את הארץ", פירושו "עם הארץ" וכו']. וככה יתפרש אף לפי פשוטו:

והוא מאמר ה'יתברך (חכא) **לא אוסף עוד לקלל את האדמה**, פירושו שלא אוסף עוד להחליא [את] האדמה חולי אחר דוגמת זה שעשיתי עתה, **כי יצר לב האדם רע מנעוריו**, ואם אהיה הן את האדם בַּמְשַׁפֵּט הזה החרוץ - לא תוכל [האדמה] עמוד, שתהיה מתמעמת והולכת, אך מזה החולי שהחליתיה - כבר קיבלה ליחות רעות ואוירים מעופפים לדון בהם החוטאים. ובהשחתתה עתה - **אנכי בראתי משחית לחבל כל סר מן הדרך**, מה שלא יכולתי עשות כפי הטבע קודם עתה, ועל ידה ישובו בני אדם בתשובה. נמצא שהכתוב הזה אינו ח"ו שְׁנוי רצון חלילה, [לפין] שהמבול היה צריך פעם אחת ואין זולתו, ובא הכתוב על נכון.

ברוך ה' לעולם אמן ואמן:

* הערה מעמ' &&. נמ"כ בצידו בכ"י רבי משה ב"ר אברהם חלואה נכד המחבר: גם אמרו בפרק זה בוררדהשוד על העריות כשר לעדות, דיצריה אנסיה. עי' הרי"ף ז"ל והרא"ש ובח"מ סי' לד.